

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

Filozofická fakulta

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií

Katarína Slobodová Nováková

VINOHRADNÍCTVO A VINÁRSTVO NA SLOVENSKU

VYBRANÉ KAPITOLY Z ETNOGRAFIE MATERIÁLNEJ KULTÚRY

Vysokoškolská učebnica

TRNAVA 2020

Autor:

doc. Mgr. Katarína Slobodová Nováková, PhD.

Recenzenti:

PhDr. Peter Slavkovský, DrSc.

prof. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.

© doc. Mgr. Katarína Slobodová Nováková, PhD.

© Univerzita sv. Cyrila a Metoda Trnava, 2020

Táto publikácia bola podporená vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v rámci projektu VEGA č.1/0383/18: *Dynamika a revitalizácia kultúrneho dedičstva v kontexte transformácie kolektívnej identity*.

Vydanie učebnice bolo schválené Edičnou radou Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a vedením Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2020

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-572-0059-8

OBSAH

Úvod	5
1. Definícia základných termínov a pojmov	8
Literatúra a pramene	18
Otázky a úlohy	18
2. Výskum vinohradníctva a vinárstva	19
Literatúra a pramene	26
Otázky a úlohy	26
3. Prírodné a historické podmienky vinohradníctva na Slovensku	27
Formy vinohradníctva na Slovensku do polovice 20.storočia	32
Literatúra a pramene	39
Otázky a úlohy	39
4. Kolektivizácia a zmeny vo vinohradníctve počas 2. polovice 20. storočia	40
Priebeh kolektivizácie	44
Vysvetlivky	48
Literatúra a pramene	49
Otázky a úlohy	50
5. Vinohradníctvo a vinárstvo po roku 1989	51
Vinohradníctvo a turizmus	55
Literatúra a pramene	58
Otázky a úlohy	58
6. Materiálna kultúra vinohradníctva a pracovný cyklus	59
Vysvetlivky	73
Literatúra a pramene	74
Otázky a úlohy	74
7. Svätý Urban – patrón vinohradníkov	75
Literatúra a pramene	82
Otázky a úlohy	82
Doplnková literatúra k téme	83

ÚVOD

Najstarší špecializovaný odbor poľnohospodárstva, ktorý sa zaoberá pestovaním viniča a spracovaním hrozna, je vinohradníctvo. Slovensko svojou polohou a pomerne diferencovanými prírodnými podmienkami tvorí severnú hranicu rentabilného pestovania viniča hroznorodého v Európe. Jeho pestovanie sa koncentrovalo na stráňach pohorí, úbočiach kotlín južného pásma územia Slovenska. Nadväzuje tak na pestovateľské oblasti susedných krajín (Maďarska, Rakúska a Moravy), predstavuje ich najsevernejšie výbežky. Vinohradníctvo tvorí primárne zamestnanie obyvateľov južných regiónov Slovenska už viac ako jedno tisícročie, pričom ešte do 18. storočia hranica pestovania viniča siahala oveľa vyššie ako v 20. storočí. Od 12. storočia sa vytvárali prvé vinohradnícke regióny, z ktorých niektoré si zachovali kontinuitu až do súčasnosti. V prvej polovici 18. storočia viedla hranica pestovania od Trenčína a Považskej Bystrice, cez Bánovce nad Bebravou k Novej Bani a Krupine, až po Vranov nad Topľou. Na väčšine pestovateľského územia bolo vinohradníctvo doplnkovým, v malokarpatskej oblasti hlavným zamestnaním obyvateľstva.

Začiatky vinohradníctva na Slovensku sa nepodarilo presne datovať. Na základe viacerých indícií (archeologické nálezy nožov, hroznových zŕn a nádob) jeho vznik spadá do 3. storočia. Významným dokladom vinohradníctva je literárna pamiatka, modlitba za úspešný výsledok vinohradníckej práce, pochádzajúca približne zo 7. storočia. Neskoršími dôkazmi sú stredoveké archívne doklady – darovacie listiny, donačné listiny a privilégia; ďalej vinohradnícke motívy na obecných insígniách, mestských erboch a toponymá.

Najstaršia správa o vinohradníctve v Malokarpatskej oblasti je z roku 1249 a hovorí o Bratislave. Od 13. storočia sa zintenzívnila a skvalitnila produkcia v malokarpatskej oblasti. Vďaka nemeckým kolonistom, ktorí sem prichádzali, zakladali nové osady alebo kolonizovali už vzniknuté obce a mestecká. Prispeli k osobitému charakteru vinohradníckej kultúry v tomto regióne.

Od stredoveku malo vinohradníctvo v niektorých regiónoch pevné miesto v štruktúre súdobého poľnohospodárstva a vytvorilo pevnú bázu pre svoj ďalší rozvoj. Mnohé z týchto oblastí si zachovali svoje postavenie aj v nasledujúcich storočiach,

ba patria k popredným produkčným oblastiam dodnes (Malokarpatská, Nitrianska, Tokajská vinohradnícka oblasť a pod.).

Pestovanie viniča sa stalo výnosným zdrojom zemepanských príjmov. Zohrávalo významnú úlohu pri rozvoji miest a obchodu. Vo viacerých prípadoch bolo jedným z podnetov na udelenie titulu slobodného kráľovského mesta a s tým spojených výsad. Do začiatku 16. storočia zaznamenalo vinohradníctvo na Slovensku všestranný rozvoj. Pestovanie viniča sa rozšírilo vysoko nad jeho dnešnú hranicu a výroba vína dosiahla značný objem. Osobitne to prispievalo k blahobytu mešťanov, ktorí zisky z remesla a obchodu investovali do zveľaďovania a rozširovania majetku. V tomto období vznikli i inštitúcie a právne normy, ktoré priaznivo ovplyvňovali rozvoj vinohradníctva. Vyvinula sa inštitúcia viničného práva upravujúca vzťahy medzi zemepánmi a obrábatelmi viníc, ako i vzájomné vzťahy vinohradníkov v rámci vinohradníckej obce; sformovalo sa právo výčapu producentov (Viecha) a vznikli cechové organizácie. Priaznivý vývin zabrzdlili vojny s Turkami a následné stavovské povstania. Veľké plochy viníc boli spustošené a vinohradnícke obce vyľudnené.

Stav hospodárstva zruinovaného vojnami mali vyriešiť tereziánske a josefínske reformy a urbárska regulácia. V rokoch 1769 – 1771 sa vykonal súpis poddanskej pôdy a v jej rámci i súpis viníc i klčovísk. V rámci obnovy hospodárstva sa pôda mala rozširovať klčovaním a kultiváciou neproduktívnych terénov. Na nich sa položili základy nových viničných pohorí, ktoré sa zachovali až do 20. storočia. S rozširovaním viničných plôch, a tým pádom aj množstva produkovaného vína, sa zvyšovali povinnosti poddaných. Vinice poddaných sa nachádzali väčšinou na mimourbárskej pôde, ktorá nepodliehala uvoľňovaniu zo zemepanského majetku a užívatelia si ju museli vykupovať až do druhej tretiny 19. storočia. V priebehu 19. storočia zanikli vinohradnícke cechy, ktoré nahradili vinohradnícke spolky ako záujmové organizácie vinohradníkov. Vinohradnícka kultúra dosiahla svoj vrchol, hľadali sa nové trhy a obchodné spojenia.

Ďalší vzostup vinohradníctva prerušil výskyt chorôb viniča, najmä fyloxéry viničovej a peronospóry koncom 19. storočia. Obnovovať zničené vinice bolo pomerne nákladné. Prichádzali nové technológie, začalo sa štepiť do nových odolnejších podpníkov, aby sa vyhli chorobám. Mnohé inštitúcie a organizácie sa snažili šíriť medzi pestovateľmi osvetu, zavádzali nové postupy. Do druhej svetovej

vojny sa podarilo najmä v najväčších producentských oblastiach zrekultivovať pôvodné výsadby alebo vysadiť nové plochy viničom.

Vinohradníctvo bolo neoddeliteľnou súčasťou života obyvateľov vinohradníckych oblastí. Celé stáročia bolo hlavným cieľom hospodárskych aktivít, viditeľne sa odrážalo v kultúre. Malo dopad na všetky zložky materiálnej, duchovnej i sociálnej kultúry. Jeho odraz nájdeme dodnes v stavitelstve (existencia špeciálnych priestorov na výrobu a uskladnenie úrody – lisovne, pivnice, vinohradnícke budy); slovesnom či hudobnom folklóre (piesne o víne).

Táto učebnica ponúka študentom a záujemcom o tému vinohradníctva a vinárstva pomerne komplexný pohľad túto problematiku. Prináša informácie o histórii vinohradníctva na území Slovenska, jeho rajonizácii, vývine v priebehu 20.storočia, naznačuje súčasný stav a jeho smerovanie. Tiež sa venuje materiálnej kultúre vinohradníctva, pracovnému cyklu či samotným vinohradníkom, ako špecifickej socio – profesijnej skupine, formujúcej sa na pozadí vinohradníckej kultúry. Súčasťou učebnice je okrem povinnej literatúry k jednotlivým témam i rozšírený zoznam literatúry pre tých, ktorí by sa chceli vinohradníctvu a vinárstvu venovať ešte podrobnejšie. Každú kapitolu uzatvárajú otázky a úlohy, ktoré majú preveriť získané vedomosti k jednotlivým okruhom tém.

Počas prípravy sa vynorili aj mnohé ďalšie otázky, smerujúce hlavne do súčasných procesov a zmien vo vinohradníckej kultúre, ktoré problematiku aktualizujú a otvárajú ďalšie možnosti pre budúce etnografické bádania.

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

Filozofická fakulta

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií

Katarína Slobodová Nováková

VINOHRADNÍCTVO A VINÁRSTVO NA SLOVENSKU

VYBRANÉ KAPITOLY Z ETNOGRAFIE MATERIÁLNEJ KULTÚRY

Vysokoškolská učebnica

TRNAVA 2020